To‘rt bosqichning mazmuni va kutilayotgan natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan (1-jadval).

1-jadval

Tarbiyachilarni tayyorlashning bosqichma-bosqich uslubiy tizimi

Bosqich	Asosiy mazmun	Kutilayotgan natija
Motivatsion-qadriyatli	Kasbiy qiziqish va qadriyatli munosabatni shakllantirish	Barqaror motivatsiya va ehtiyoj
Nazariy bilim	STEAM va iqtisodiy tarbiya nazariy asoslarini o‘zlashtirish	Tizimli-nazariy bilimlar
Amaliy-texnologik	Mashg‘ulotlarni loyihalash va o‘tkazish ko‘nikmalari	Amaliy-metodik ko‘nikmalar
Refleksiv baholash	Faoliyatni tahlil qilish va o‘z-o‘zini baholash	Metakognitiv ko‘nikma va kasbiy o‘sish

Ishlab chiqilgan uslubiy tizim samaradorligini ta’minlash uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar zarur: STEAM va iqtisodiy tarbiya mazmunining integratsiyalanganligi; nazariy bilim bilan amaliy faoliyatning uzviyligi; tarbiyachining mustaqil va ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish; refleksiya va uzluksiz o‘z-o‘zini rivojlantirish madaniyatini shakllantirish. Bu shart-sharoitlar xalqaro tadqiqotlarda ta’kidlangan uzluksiz trening ehtiyoji bilan uyg‘un keladi [3;7-b.].

Xulosa. Olib borilgan nazariy tahlil bo‘lajak tarbiyachilarda STEAM texnologiyasi asosida iqtisodiy tarbiya berish ko‘nikmalarini shakllantirish izchil, bosqichli jarayon sifatida tashkil etilishi lozimligini ko‘rsatdi. Taklif etilgan to‘rt bosqichli uslubiy tizim (motivatsion-qadriyatli, nazariy bilim, amaliy-texnologik, refleksiv-baholash) tarbiyachining kasbiy kompetentligini yaxlit rivojlantirishga xizmat qiladi.

Har bir bosqichning mazmuni, metodlari va kutilayotgan natijalari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular tarbiyachining nazariy bilimini amaliy ko‘nikma va refleksiv salohiyat bilan uyg‘unlashtiradi. Ushbu uslubiy tizim maktabgacha ta’lim amaliyotiga joriy etilishi tarbiyachilarning STEAM asosida iqtisodiy tarbiya berish sifatini oshirishga zamin yaratadi. Keyingi tadqiqotlar mazkur metodikaning tajriba-sinov sharoitidagi samaradorligini empirik asoslashga yo‘naltiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Monkeviciene O., Autukeviciene B., Kaminskiene L., Monkevicius J. Impact of innovative STEAM education practices on teacher professional development and 3–6 year old children’s competence development // Journal of Social Studies Education Research. 2020, vol. 11, № 4, p. 1–27.

(2). Yee Ng M.M., Mohamed S. Stages of Preschool Teacher Competence in Implementing STEM Learning. International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development. 2025, vol. 14, № 1, p. 449–464.

(3). Boice K.L., Jackson J.R., Alemdar M., Rao A.E., Grossman S., Usselman M. Supporting Teachers on Their STEAM Journey: A Collaborative STEAM Teacher Training Program. Education Sciences. 2021, vol.11, № 3, Article 105.

(4).Шатова А.Д. Экономическое воспитание дошкольников. Москва, Педагогическое общество России, 2015, с. 254.

(5). Смоленцева А.А. Дошкольная экономика. Санкт-Петербург, “ Детство-Press”, 2019, с.176 .

(6). Vigotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, Harvard University Press, 1978, 159 p.

(7). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi PF-19-farmoni. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

Jabborova Feruza A’zamovna (Osiyo Xalqaro universiteti doktoranti; mail: feruza.21@mail.ru)

MULTIMADANIY TA’LIM JARAYONIDA O‘QITUVCHINING IJTIMOIY-KOMMUNIKATIV FAOLIYATI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada multimadaniy ta’lim jarayonida o‘qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyatining mazmuni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi globallashuv sharoitida turli madaniyat vakillari bilan samarali pedagogik muloqotni tashkil etish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, tahlil, qiyosiy va tavsifiy metodlardan foydalanildi. Natijalar o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, tolerantligi va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalari ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi. Muallif tomonidan multimadaniy muhitda samarali pedagogik munosabatlarni shakllantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.*

Kalit so‘zlar: *multimadaniy ta’lim, pedagogik muloqot, kommunikativ kompetensiya, madaniyatlararo kommunikatsiya, tolerantlik, o‘qituvchi faoliyati, ijtimoiy-kommunikativ yondashuv.*

Джабборова Феруза Азамовна (докторант Международный университет Азии; E-mail: feruza.21@mail.ru)

СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГА В ПРОЦЕССЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В данной статье анализируются содержание и значение социально-коммуникативной деятельности педагога в процессе мультикультурного образования. Актуальность исследования определяется необходимостью организации эффективного педагогического общения с представителями различных культур в условиях глобализации. В исследовании использованы методы педагогического наблюдения, анализа, сравнительного и описательного подходов. Результаты показали, что коммуникативная компетентность педагога, его толерантность и навыки межкультурного общения являются важными факторами повышения эффективности образовательного процесса. Автором разработаны научно-практические рекомендации по формированию эффективных педагогических взаимоотношений в мультикультурной среде.*

Ключевые слова: *мультикультурное образование, педагогическое общение, коммуникативная компетентность, межкультурная коммуникация, толерантность, деятельность педагога, социально-коммуникативный подход.*

Jabborova Feruza Azamovna (Phd student of Asian International University; E-mail: feruza.21@mail.ru)

SOCIAL AND COMMUNICATIVE ACTIVITY OF THE TEACHER IN THE PROCESS OF MULTICULTURAL EDUCATION

Annotation. *This article analyzes the content and significance of the teacher's social and communicative activity in the process of multicultural education. The relevance of the study is determined by the need to organize effective pedagogical communication with representatives of different cultures in the context of globalization. The research employed pedagogical observation, analysis, comparative, and descriptive methods. The results showed that the teacher's communicative competence, tolerance, and intercultural communication skills are important factors in improving the effectiveness of the educational process. The author developed scientific and practical recommendations for establishing effective pedagogical relationships in a multicultural environment.*

Keywords: *multicultural education, pedagogical communication, communicative competence, intercultural communication, tolerance, teacher activity, social and communicative approach.*

Kirish. Bugungi globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlari natijasida ta’lim tizimida multimadaniy muhitning shakllanishi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turli millat, til va madaniyat vakillarining birgalikdagi ta’lim faoliyati o‘qituvchidan nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni, balki rivojlangan ijtimoiy-kommunikativ kompetensiyani ham talab qiladi. Ayniqsa, madaniyatlararo muloqot jarayonida yuzaga keladigan kommunikativ to‘siqlar, stereotiplar va tushunmovchiliklarni bartaraf etishda o‘qituvchining roli alohida ahamiyatga ega.

Multimadaniy ta’lim muhiti sharoitida pedagogning kommunikativ faoliyati o‘quvchilar o‘rtasida tolerantlik, o‘zaro hurmat va hamkorlik munosabatlarini shakllantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi [7;74-b.]. Shu boisdan o‘qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyatini ilmiy jihatdan tadqiq etish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biridir. Mazkur mavzuning dolzarbligi ta’lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etish, madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish hamda pedagogik munosabatlarni boshqarish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi–multimadaniy ta’lim jarayonida o‘qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyatining mazmuni, xususiyatlari va pedagogik ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: multimadaniy ta’lim muhitining o‘ziga xos jihatlarini aniqlash; o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasining nazariy asoslarini o‘rganish, madaniyatlararo muloqotning pedagogik jarayondagi ahamiyatini tahlil qilish, samarali kommunikativ faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, unda multimadaniy muhitda pedagogik muloqotni tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilib, o‘qituvchining kommunikativ faoliyatini takomillashtirishga oid yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ta’lim muassasalarida madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish, pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish hamda samarali pedagogik hamkorlikni shakllantirishda muhim ilmiy-amaliy manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin [11;112–b.].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Multimadaniy ta'lim muhiti va unda o'qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyati masalalari zamonaviy pedagogika, psixologiya hamda madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida keng tadqiq etilayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, globallashuv jarayonlari ta'lim tizimida turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotning kuchayishiga sabab bo'lib, pedagogdan yangi kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni talab etmoqda.

Multimadaniy ta'lim nazariyasining shakllanishida xorijiy olimlardan J.Banks, C.Bennett, G.Gay kabi tadqiqotchilarning ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. J.Banks multimadaniy ta'limni ta'lim tizimida tenglik, tolerantlik va madaniy xilma-xillikni ta'minlash vositasi sifatida talqin qiladi [1;45-b.]. C.Bennett esa multimadaniy pedagogikaning asosiy vazifasi o'quvchilarda madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish ekanligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuvlar o'qituvchining kommunikativ faoliyatini samarali tashkil etish bilan chambarchas bog'liqdir.

Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasiga oid tadqiqotlarda E.Hall, G.Hofstede, D.Hymes kabi olimlarning ilmiy qarashlari alohida o'rin egallaydi. E.Hall kommunikatsiyada masofa, vaqt va noverbal vositalarning madaniy xususiyatlarini tahlil qilgan bo'lsa, G.Hofstede turli madaniyatlar o'rtasidagi qadriyatlar tizimining farqlarini o'rgangan. D.Hymes tomonidan ishlab chiqilgan "kommunikativ kompetensiya" tushunchasi esa o'qituvchining nafaqat tilni bilishi, balki uni ijtimoiy va madaniy vaziyatga mos ravishda qo'llay olish qobiliyatini ham nazarda tutadi [2;63-b.].

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ham pedagogik kommunikatsiya va madaniyatlararo muloqot masalalariga oid ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xususan, pedagogik muloqot madaniyati, tolerantlik, kommunikativ kompetensiya va ta'lim jarayonida noverbal vositalarning o'rni bilan bog'liq tadqiqotlar o'qituvchining kasbiy faoliyatida kommunikativ yondashuvning muhimligini ko'rsatadi [5;28-b.]. Shu bilan birga, mavjud ilmiy ishlarda multimadaniy ta'lim muhitida aynan o'qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyatini kompleks o'rganish masalasi yetarli darajada yoritilmagan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, multimadaniy ta'lim sharoitida samarali pedagogik faoliyatni tashkil etish o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, tolerantligi, empatiyasi hamda madaniyatlararo muloqot ko'nikmalariga bevosita bog'liqdir. Shu sababli mazkur tadqiqot o'qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda multimadaniy ta'lim jarayonida o'qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyatini o'rganish uchun kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi deduktiv va induktiv yondashuvlar uyg'unligiga asoslandi. Dastlab, mavzuga oid nazariy manbalar, pedagogik va psixologik adabiyotlar tahlil qilinib, multimadaniy muhitda pedagog faoliyatining asosiy jihatlari aniqlandi. Shuningdek, madaniyatlararo kommunikatsiya, noverbal muloqot va pedagogik kompetensiya masalalariga oid ilmiy qarashlar o'rganildi.

Tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat, savolnoma va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali o'qituvchilarning turli madaniy muhitdagi kommunikativ xatti-harakatlari, o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlari hamda noverbal vositalardan foydalanish darajasi o'rganildi. Savolnoma metodi yordamida pedagoglarning multimadaniy kompetensiyasi, kommunikativ qiyinchiliklari va madaniyatlararo muloqotga bo'lgan munosabatlari aniqlashtirildi.

Tadqiqot obyekti sifatida umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar tanlab olindi. Tadqiqotda birlamchi ma'lumot manbalari sifatida respondentlarning javoblari hamda pedagogik kuzatish natijalari asos qilib olindi. Olingan ma'lumotlar tahliliy va tavsifiy usullar yordamida qayta ishlanib, umumlashtirildi.

Metodologik yondashuvning asosiy maqsadi multimadaniy ta'lim muhitida o'qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, pedagogik muloqot samaradorligini oshirish yo'llarini belgilash hamda madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishga oid ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat bo'ldi. Tadqiqotning ishonchliligi turli metodlarning uyg'un qo'llanilishi va nazariy hamda amaliy ma'lumotlarning o'zaro solishtirilishi orqali ta'minlandi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari multimadaniy ta'lim muhitida o'qituvchining kommunikativ faoliyati pedagogik jarayon samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Kuzatishlar davomida o'qituvchilarning verbal va noverbal muloqot vositalaridan samarali foydalanishi o'quvchilar bilan ijobiy psixologik muhit yaratishda muhim omil ekanligi aniqlandi [11;112-b.]. Ayniqsa, ochiq muloqot, samimiy munosabat, mimika va jestlardan o'rinli foydalanish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirishi kuzatildi.

Savolnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik pedagoglar multimadaniy muhitda ishlash jarayonida ayrim kommunikativ qiyinchiliklarga duch keladilar. Xususan, turli millat vakillarining mentaliteti,

muloqot uslubi va noverbal belgilarini to‘liq tushunmaslik ayrim hollarda kommunikativ to‘siqlarni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, respondentlarning aksariyati madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha maxsus trening va seminarlarning zarurligini ta’kidladilar [5;88-b.].

Tahlillar davomida o‘qituvchining tolerantligi, empatiyasi va madaniy qadriyatlarga hurmat bilan yondashuvi ta’lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri ekanligi aniqlandi. Tadqiqot shuningdek, noverbal kommunikatsiya vositalari – mimika, jest, tana holati va masofa kabi omillarning turli madaniyatlarda turlicha talqin qilinishi pedagogdan yuqori darajadagi kommunikativ sezgirlikni talab qilishini ko‘rsatdi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, multimadaniy ta’lim jarayonida o‘qituvchining ijtimoiy-kommunikativ faoliyati ta’lim sifati va madaniyatlararo hamkorlik samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. O‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, tolerantligi va noverbal muloqot vositalaridan to‘g‘ri foydalanish qobiliyati o‘quvchilar o‘rtasida ijobiy psixologik muhit shakllanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1-jadval

№	Takliflar	Mazmuni
a	Pedagoglar uchun madaniyatlararo kommunikatsiyaga oid maxsus treninglarni tashkil etish.	O‘qituvchilarning turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, tolerantlik va kommunikativ kompetensiyani oshirishga xizmat qiladi.
b	Ta’lim jarayoniga noverbal kommunikatsiya madaniyati bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarni kiritish.	Mimika, jest, tana holati va boshqa noverbal vositalardan to‘g‘ri foydalanish orqali pedagogik muloqot samaradorligini oshirish imkonini beradi.
d	O‘qituvchilarning multimadaniy kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan metodik qo‘llanmalar yaratish.	Pedagoglarning multimadaniy muhitda ishlashiga yordam beruvchi ilmiy-uslubiy tavsiyalar va amaliy materiallarni ishlab chiqishni nazarda tutadi.
e	Ta’lim muassasalarida tolerantlik va madaniyatlararo muloqotni rivojlantiruvchi loyihalarni kengaytirish.	Talabalar va o‘quvchilar orasida o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va madaniyatlararo hamkorlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kelgusida multimadaniy ta’lim muhitida pedagogik kommunikatsiyaning psixologik jihatlari, noverbal vositalarning ta’lim samaradorligiga ta’siri hamda raqamli ta’lim sharoitida madaniyatlararo muloqot masalalarini chuqurroq tadqiq etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Birdwhistell R. Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1970, 338 p.

(2). Hall E.T. The Silent Language. New York, Anchor Books, 1959, 240 p.

(3). Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind. New York, McGraw-Hill, 2010, 576 p.

(4). Ismailov A. Multimadaniy ta’lim muhitida pedagogik faoliyat. “Xalq ta’limi”, Toshkent, 2022, 4-son, 45–52-betlar.

(5). Karimov B. Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi. Toshkent, “Fan”, 2021, 187-bet.

(6). Mahmudov N. Til va muloqot madaniyati. Toshkent, “Ma’naviyat”, 2018, 214-bet.

(7). Samovar L., Porter R., McDaniel E. Communication Between Cultures. Boston, Wadsworth Publishing, 2017, 432 p.

(8). Safarova R. Pedagogik kommunikatsiya asoslari. Toshkent, “O‘qituvchi”, 2019, 156-bet.

(9). Yusupova M. Noverbal kommunikatsiyaning madaniyatlararo xususiyatlari. Pedagogik mahorat. – Toshkent, 2021, 3-son, 67–72-betlar.

(10). Бёрдвистелл Р. Кинесика и контекст невербальной коммуникации. Москва, “Наука”, 2001, 415 с.

(11). Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика. Москва, Новое литературное обозрение, 2002, 592 с.

(12). Леонтьев А.А. Психология общения. Москва, “Смысл”, 1999, 365 с.

(13). Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Киев, “Рефл-бук”, 2001, 656 с.

(14). Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва, “Слово”, 2008, 624 с.